

Násilí páchané na politických vězních na Borech v letech 1948–1952

TOMÁŠ BURSÍK

Úvahy o vybudování moderního vězeňského zařízení v Plzni šly ruku v ruce s reformami vězeňství v českých zemích ve druhé polovině 19. století. Na svou dobu velmi moderní budova věznice v Plzni byla zkolaudována v roce 1878. Měla hvězdicovitý tvar, takže celý komplex bylo možné přehlédnout z jednoho kontrolního bodu. Od svého počátku měla věznice sloužit především pro těžké zločince odsouzené na více než deset let. Navíc od devadesátých let předminulého století sem byli umísťováni političtí vězni Rakouska-Uherska. Tehdy se kapacita věznice rozšířila až na 915 míst. V období československé „první“ republiky byla věznice Plzeň-Bory určena hlavně odsouzeným osobám, které se dopustily těžkých zločinů.

Po druhé světové válce spadala věznice Plzeň-Bory, podobně jako velká část celého vězeňského systému v Československu, pod ministerstvo spravedlnosti. Dohled nad odsouzenými, chod věznice a s tím spojené další úkoly zajišťoval Sbor vězeňské stráže (SVS). Ministrem spravedlnosti se po parlamentních volbách na jaře roku 1946 stal významný národně-socialistický politik Prokop Drtina. Již před únorovým převratem v roce 1948 se ministr spravedlnosti nejed-

nou dostal pod tlak Komunistické strany Československa a jejího požadavku, aby bylo na výkon trestu odnětí svobody nahlíženo především z třídního hlediska. Z pravomoci ministerstva spravedlnosti bylo vězeňství jako celek vyňato v září roku 1952 (trestanecké pracovní tábory při uranových dolech již o rok dříve) a bylo podřízeno ministerstvu národní bezpečnosti.

Přes tvrzení řady českých marxistických historiků se spolu s jinými,

naposledy s historikem Václavem Veberem, domnívám, že ostrý kurz Komunistické strany Československa byl proti opravdovým i domnělým odpůrcům komunistického režimu nastolen již od posledních únorových dnů roku 1948.¹ Trestní ústav Plzeň-Bory měl být jedním z těch, kam režimem stíhaní lidé směřovali do výkonu trestu. Jednalo se o věznici s velmi přísným režimem a na příchozí vězně odsuzované za údajné trestné činy proti republice se nahlí-

1 Naposledy VEBER, Václav: *Osudové únorové dny*. Lidové noviny, Praha 2008.

Vězeňské zařízení Plzeň-Bory v roce 2003

Foto: ČTK

želo jako na největší zločince. Komunistický režim nikdy neuznal pojem politický vězeň a třídní princip se ve vězeňských zařízeních začal uplatňovat záhy po únoru roku 1948.

Podobně jako v jiných státních úřadech nastala tehdy postupná výměna personálu i ve Sboru vězeňské stráže. SVS byl dříve koncipován spíše jako apolitický. Ve vězeňství stále pracovalo množství osob, které na své posty nastoupily již před

druhou světovou válkou. Na konci roku 1948 přijaté zákony 319/1948 Sb. o lidovém soudnictví a zákon č. 321/1948 Sb. o Sboru uniformované vězeňské stráže definitivně kodifikovaly změny, k nimž docházelo v průběhu celého roku. Jednalo se o třídní a politické změny, které vedly k tomu, že se i SVS stal oporou a vykonavatelem vůle komunistického totalitního režimu. Podle Lubomíra Bajcury byly již na počátku

roku 1949 tři čtvrtiny vězeňského personálu příznivě nakloněny politice Komunistické strany Československa. Do konce roku 1949 z SVS odešlo 25 procent příslušníků.²

VĚZNICE PLZEŇ-BORY V ROCE 1948

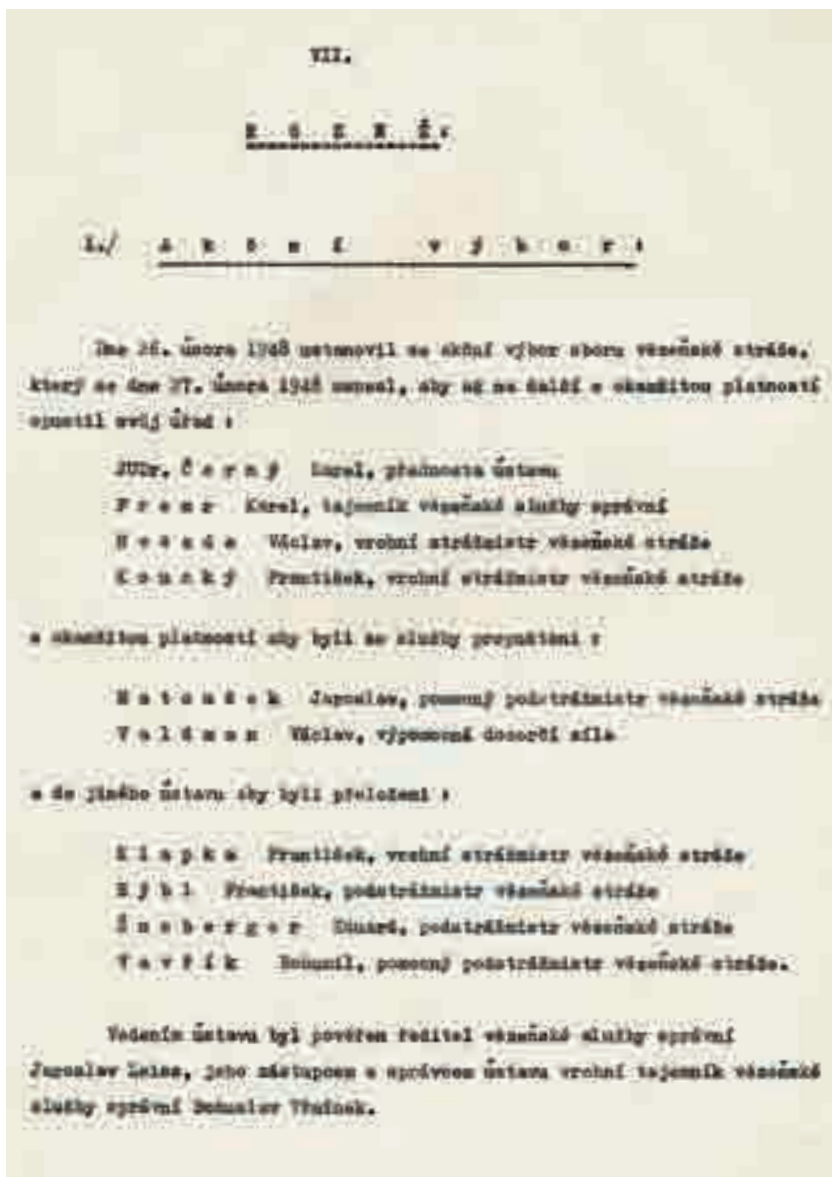
K 1. lednu roku 1948 bylo v borské věznici trvale umístěno 1212 vězňů. Jednalo se o osoby odsouzené převážně mimořádnými lidovými a kraj-

2 BAJCURA, Lubomír: Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945–1969. In: *České vězeňství*, roč. VI., č. 2–3 (1999), s. 1–127.

Zpráva o prošetření stížnosti bývalých odsouzených...

Údobí let padesátých je bezprostředně spojeno s únorem 1948, kdy pracující lid pod vedením KSČ převzal veškerou moc ve státě. Je známo, že tehdy třídní nepřítel (do této skupiny byli zařazováni všichni ti, kteří se jakýmkoliv způsobem snažili o zvrát zřízení) vyvíjel nemalou činnost, aby dosáhl zvrácení poměrů. Došlo i k vraždám příslušníků, funkcionářů MNV, KSČ apod. Vytvořený Státní soud projednával právě tyto skupiny i jednotlivce, kteří jakýmkoliv způsobem působili proti zřízení. Tehdejší příslušníci SVS byli po všech stránkách vedeni k tomu, že osoby, které zaplňují vězeňské ústavy, se snažily o zvrát zřízení. Tito lidé byli jednoznačně označováni ze třídního nepřítel, k čemuž také tehdejší příslušníci byli vedeni a vychováni, a to nejen svými představenými, ale zejména na členských schůzích KSČ, aktivech apod. Že služební představení příslušníků takovou linii dávali, dokládá materiál z porady náčelníka SVS pplk. Dr. Klose s veliteli ústavů, jehož záznam (čj. T 175/50-Vel/3 ze dne 5. 4. 1950) je dosud zachován. V něm se kromě jiného uvádí:

- nutno si uvědomit, že uvnitř ústavů jsou největší reakční krysy, které narušují oddíl SVS a porývají autoritu
- vězeň nesmí mít dojem, že má na něco nárok
- není na místě žádná sentimentalita, když jsou ve vězení největší gauneři
- vyšetřovanci pro politické delikty nebudou dostávat žádný tisk
- nutno dávat trestní dávky za nesplnění norem a tyto vězně umístiti hromadně na jedné cele
- nebát se omezovat i ostatní výhody, a to na neurčitý čas (vycházky, dopisy, poloviční dávky) [...].³

Zápis z jednání akčního výboru SVS ve věznici v Plzni na Borech

Foto: NA

- 3 Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. Inspekce ministra vnitra A8, inv. j. 1478. Zpráva o prošetření stížnosti bývalých odsouzených osob na nesprávné zacházení ze strany příslušníků ve věznici Plzeň-Bory v letech padesátých.
- 4 Národní archiv (NA), f. Správy sboru nápravné výchovy (SSNV) – neuspot., Výroční zpráva trestnice pro muže Plzeň za rok 1948.

skými soudy. Dalších přibližně 1300 odsouzených bylo umístěno v tzv. zvláštních nucených pracovních oddílech mimo pevnou věznici. O každodenní chod vězeňského zařízení a ostrahu vězňů se v rámci 24hodinových služeb staralo celkem 247 osob. Při komunistickém puči v únorových dnech roku 1948 se i v plzeňské věznici ustavil akční výbor Sboru vězeňské stráže. Na

základě jeho rozhodnutí byl 27. února s okamžitou platností odvolán z funkce přednosta ústavu JUDr. Karel Černý a také další Černého spolupracovníci (Karel Fremr, Václav Hvězda a František Koucký). Do jiných vězeňských zařízení byli s okamžitou platností přeloženi čtyři lidé. Dočasně byl vedením vězeňského zařízení Plzeň-Bory pověřen Jaroslav Leiss.⁴

Zpráva o prošetření stížnosti bývalých odsouzených...

Každý vězeň byl povinen sedrat za den 60 dkg peří. Nešlo však o normální bílé, prachové peří, ale o tzv. peří-křídlice (peří z krůt, perliček atd.), které dodávaly Sběrné suroviny. Uvedené peří se používalo k průmyslovému zpracování a také pro vývoz, šlo o peří na brčích v délce 7–8 cm. Skutečností je, že nešlo o práci příjemnou a navíc norma 60 dkg denně byla pro některé vysoká, což mnohý vězeň doháněl i v mimopracovní době. Je dále skutečností, že peří nebylo vždy čisté a dost vězňů bylo následkem toho postiženo různými ekzémy rukou nebo i záněty horních cest dýchacích. Situaci je třeba dokreslit i tím, že na celách se dralo peří, vězni tam současně byli nuceni spát, jíst, vykonávat svoji potřebu a tato neutěšená situace i prostředí doslova vyvolávaly konfliktní situace, které byli příslušníci nuceni řešit; společně s tím, že se musel na celách dodržovat přísný pořádek, aby nevznikly vážnější infekční choroby.⁵

V průběhu roku 1948 počet vězňů v trestním ústavu Plzeň-Bory neustále narůstal a na jeho konci se zastavil na celkovém počtu 2867 vězňů včetně odloučených pracovních oddílů (k věznicům Plzeň-Bory náleželo přibližně 15 pracovních útvarů). Z dochované výroční zprávy za rok 1948 vyplývá, že ve vězeňském zařízení se pravidelně konaly nedělní bohoslužby a pravidelně byla prováděna cenzura dopisů (za rok 1948 jich bylo zcenzurováno cca 30 000). Vězněné osoby měly ve vězeňské knihovně k dispozici celkem 8772 knih různého původu v českém a německém jazyce. V části věnované kulturním akcím a přednáškám bylo zdůrazněno, že tyto byly rázu výchovného a příležitostného. Ve všech přednáškách bylo pamatováno zvláště na politickou převýchovu (podtrženo v originále, pozn. aut.).⁶

Za zmínku stojí, že k 31. prosinci 1948 bylo v plzeňské věznici zařazeno celkem 320 vězňů odsouzených

Kategorie	Název útvaru / funkce	Počet osob	
		plných	části
Správa věznice	Administrativní ústředí	-	-
	Kuchyně vězeňské jídelny	1	1
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	2	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	1	-
	Ústřední výrobní útvar vězeňské jídelny	-	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	2	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	1	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	1	1
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	1	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	1	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	1	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	1	-
Správa útvarů	Výrobní útvar vězeňské jídelny	1	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	2	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	33	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	2	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	1	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	35	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	100	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	-	-
Správní úřady	Výrobní útvar vězeňské jídelny	1	1
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	2	2
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	-	-
	Výrobní útvar vězeňské jídelny	-	1
		235	7

Početní stav příslušníků ve věznici Plzeň-Bory k 31. prosinci 1948

Foto: NA

na doživotí. Z toho bylo sedm tzv. protistátních zločinců odsouzených podle zákonů na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. a 231/1948 Sb.: Pravomil Raichl, Zdeněk Boček, Jiří Mesicki,

Stanislav Habr, Jaroslav Dolejš, František Dámeč a Vladimír Volný. Tito lidé byli nejprve umisťováni do samovazebních křidel. S nárůstem počtů osob odsouzených Státním

5 ABS, f. Inspekce ministra vnitra A8, inv. j. 1478. Zpráva o prošetření stížnosti bývalých odsouzených osob na nesprávné zacházení ze strany příslušníků ve věznici Plzeň-Bory v letech padesátých.

6 Národní archiv (NA), f. Správy sboru nápravné výchovy (SSNV) - neuspoř., Výroční zpráva trestnice pro muže Plzeň za rok 1948.

soudem se od této praxe postupně upouštělo a především z důvodu nedostatku místa byli odsouzení umisťováni sice do samovazeb, ale v počtu 2-4. Osobnosti odsuzované Státním soudem k vysokým trestům odnětí svobody byly nuceny také pracovat, přitom nesměly být zařazovány na venkovní pracoviště. Byly zaměstnávány přímo ve věznicích – především draly peří, navazovaly motouzy na povřísla a také pracovaly pro podnik KOH-I-NOOR. Je nutné zdůraznit, že výkon trestu odnětí svobody v Československu po roce 1948 de facto znamenal nucené práce a samotný systém byl založen na represivním pojetí.

NÁSILÍ PÁCHANÉ NA VĚZNÍCH

V lednu roku 1949 převzal vedení trestního ústavu Plzeň-Bory kpt. František Šafarčík a funkci velitele ústavu vykonával do srpna roku 1951. Po něm se do čela plzeňské věznice postavil Václav Ladman.⁷ Právě o období let 1949-1952 se mezi politikými vězni dodnes hovoří jako o nejhorším. Věznice Plzeň-Bory byla již tehdy přeplněná. Využití vězeňských pracovních sil v těžkém průmyslu se teprve rozbíhalo a tisíce lidí odsouzených k trestům od deseti let výše byly umisťovány do cel pevných věznic v Československu. Na velmi špatné úrovni byly také hygienické podmínky.

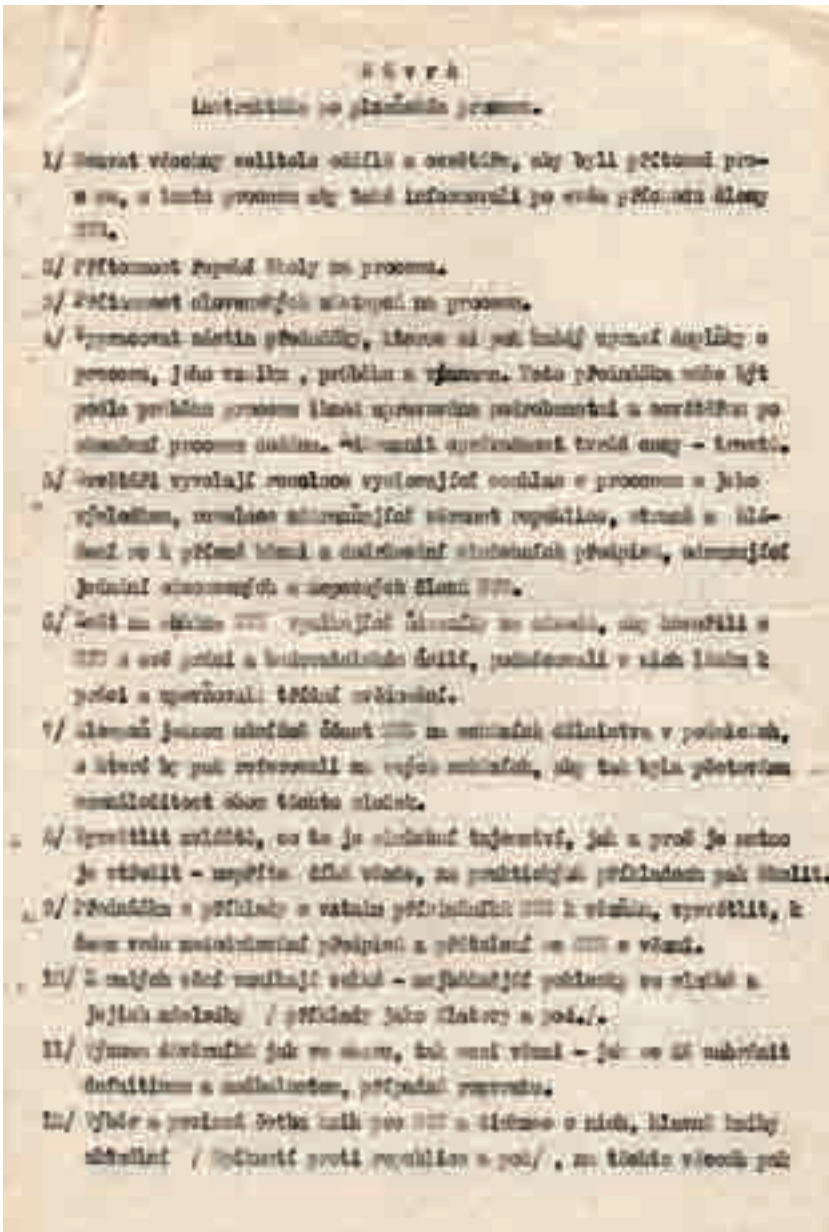
K celkové negativní atmosféře přispělo i organizování vězeňské samosprávy. Zde zůstávali privilegovanými odsouzení z řad retribučních vězňů a kriminální zločinci. Za příslíbení řady výhod spolupracovali

Ukázka z výroční zprávy věznice Plzeň-Bory za rok 1948

Foto: NA

7 ABS, f. H-131. O tom, že i vztah mezi jednotlivými oporami komunistického režimu - SVS a StB - byl komplikovaný, že se obě složky často navzájem uchylovaly k pomluvám, k neověřeným zprávám, že byly využívány vyšetřované a potrestané osoby v mocenském souboji, svědčí přípis Krajského velitelství Státní bezpečnosti v Plzni z října roku 1951. František Šafarčík je v něm hodnocen jako na jedné straně horlivý komunist, který dokonale ovládá marx-leninismus, na druhé straně jednal vůči podřízeným povýšeně, starým způsobem byrokrata, nepřijímal kritiku a sebekritiku, stranickou práci přehlížel anebo tuto diktoval. V současné době nám [Státní bezpečnosti v Plzni] byla zaslána zpráva od KV StB Brno, kde byla důvěrnou cestou získána zpráva, že škt. Šafarčík byl v době okupace služebně přidělen ve věznicích v Třebíči. Jmenovaný se sice projevoval jako dobrý Čech, byl však v té době velmi zaměřen na západní demokracie a byl odpůrce SSSR. Když však ze situace na frontě bylo známo, že ČSR osvobodí Rudá armáda a mezi příslušníky SVS bylo o tomto diskutováno, prohlásil Šafarčík, že se to nikdy nestane, aby nás osvobodili „bolšáci“, přičemž hrubě kritizoval a sprostě nadával na Rudou armádu.

Návrh postupu, jak informovat příslušníky SVS o tzv. borském případě Foto: NA

Vyjádření bývalého příslušníka SVS kpt. Karla Kramla k práci ve vězeňském zařízení Plzeň-Bory z 28. května 1968

Zanedlouho potom (po komunistickém puči v únoru 1948, pozn. aut.) počali přicházet na Bory první odsouzení za protistátní činnost. Podle pokynů byli umisťováni na zvláštních odděleních a k jejich střežení byli určováni vybraní příslušníci. [...] Situace ve věznici na Borech v době poúnorové a i pozdější nebyla nikdy záviděníhodná. Stále trval katastrofální nedostatek příslušníků. [...] Ústav se neustále zaplňoval, zvláště v letech 1949 a 1950, kdy přicházely stále transporty vězňů snad ze všech končin republiky. Místa bylo velmi málo, hygienické podmínky nejpříšernější (na celách nebyla voda, namísto klosetů se používaly kbelíky, které se musely často i třikrát denně vyprazdňovat). Přitom bylo neustále zdůrazňováno: provádějte represivní výkon trestu, udržujte čistotu a kázeň mezi odsouzenými a hlavně obstarujte vhodně zaměstnání na celý pro vězně odsouzené státním soudem, ať nemají čas přemýšlet o další protistátní činnosti. Mnoho těchto lidí bylo slušných a ukázněných, výkon trestu brali rozumně, mnozí hovořili o svých proviněních velmi seriózně a věřili, že to pro ně dobře dopadne, ovšem v té době bylo těžko těmto odsouzeným uvěřit. V tisku, rozhlase, politickém i služebním skolení se neustále hovořilo o politických elementech, o lidech, kteří chtěli zvrát našeho zřízení, o třídním nepříteli, který stále jen číhá, kdy se mu naskytne příležitost uškodit našemu zřízení. Různé akce některých protistátních skupin tomu plně nasvědčovaly. A nejvíce mne utrzovalo počínání některých samotných odsouzených při styku s příslušníky. Sám mohu uvést několik, s odstupem doby již ne plně konkrétních příhod (mám na mysli jména odsouzených). Často se někteří odsouzení chovali vyzývavě, hrubě a provokativně. Mnohokrát jsem byl sám napaden výrokem: „Ty svině bolševická“, „Vy kurvy komunistický“, „Rudý dáble“.

Pozn. Ručně psaný dovětek k vyjádření: Při osobním pohovoru s. kpt. Kraml přiznal, že sám také dal několikrát vězni facky, protože byl hrubě urážen on nebo zřízením, a nežli by psal raportní lístek, tak to raději vyřešil takto rychleji. Neměla být ani cenu hanlivě urážky hlásit, neboť to prokurátor v těch letech stejně nebral.⁸

s vedením jednotlivých vězeňských zařízení proti politickým vězňům. Velitelé Sboru vězeňské stráže byli instruováni, že proti „třídním nepřátelům“ je nutné ve vězení postupovat velmi tvrdě. Tyto rozkazy pak velitelé delegovali na své podřízené. Za jakékoliv sebemenší provinění měl následovat trest. Jednu dobu dokon-

ce byli velitelé SVS hodnoceni podle toho, kolik uložili kázeňských trestů. Jejich udílení spadalo do pravomoci náčelníka vězeňského zařízení. A konkrétně borský velitel F. Šafarčík, i podle pozdějších zpráv, uděloval kázeňské tresty takřka vždy na horní hranici, přestože to vůbec nebylo nutné. Rejstřík kázeňských trestů byl

8 ABS, f. Inspekce ministra vnitra A8, inv. j. 1478. Zpráva o prošetření stížnosti bývalých odsouzených osob na nesprávné zacházení ze strany příslušníků ve věznici Plzeň-Bory v letech padesátých.

J'accuse...

Já, kdysi primář por[odního] gyn[ekologického] odd[ělení] st[átní] nem[ocnice] v N[ovém] Jičíně, od 7. XI. 50 vězení mimořádným státním soudem odsouzený, vedený pod č. 02881 v Plzni-Bory nejdříve na samotkách B. a A., od června 1951 lékař v tzv. ústavní nemocnici Plzeň-Bory až do svého propuštění v srpnu 1958, který strávil nejlepší léta svého života v lékařské službě sobě podobných „muklů“ a kterých mi prošlo několik tisíc rukama, žalují špkt. Šafarčíka, pána nad životem a smrtí na Borech, za ním kpt. Ladmana, druhého velitele Borů před mým odchodem, vrch. strž. Brabec, velitele tzv. korekce, jinak též zvané „hotel Brabec“, pravou ruku velitelů Borů, jemuž k „výchově“ nestačil obyčejný pendrek a pořídil si speciální bejček, jímž v korekci „vychovával“ každého, kdo mu přišel pod ruku, kpt. Kramla, vrch. stržm. Šepíka Šimona, pána na samotkách „C“, por. Blechu, pána nad nemocnicí ve věznicí, a všechny ostatní stváry, které pro sebemenší příčinu šikanovaly, týraly a trestaly bezprávně a nemocně vězně na všech odděleních věznic Bory, předpisovaly za nesplnění nemožně vysokých pracovních norem poloviční dávky stravy, hladovky, omezení dopisů, omezení možnosti styků s rodinou, zavírání do korekce a násilné lámání charakterů, čemuž říkaly, že nás „vychovávají“, a dokonce které se přímo účastnily na akci uvedené popravy tří vězňů na jaře 1950, které měly a mají na svědomí řadu úmrtí dobrých lidí, protože se jim nemohlo dostat potřebného odborného vyšetření v těžkých chorobách, které měly a mají vinu na celé řadě poškození na zdraví následkem nedostatečné výživy, ba i dlouhotrvajícího hladovění, končícího tuberkulosou u lidí, kteří na Bory přišli úplně zdraví. [...] Žalují na naprosto nedostatečnou léčebnou péči v nemožných životních a zdravotních podmínkách na přepracovaných Borech, kde na stejné místnosti bylo pracoviště i bydlíště, ložnice i jídelna a kde ve smeti, prachu a špíně doslova živořili ti, kteří dnes právem se domáhají nápravy křivd, které se jim staly, a jichž celá řada zemřela dříve, než se dočkali dnešních dnů, řada z nich na rozběhu svých nejlepších let života. Žalují za nedostatečné vybavení ordinace a hrubě omezené možnosti ošetřovací, za četné překážky, kladené možnostem léčení, kdy i na jednoduché rtg. vyšetření se muselo čekat na zvl. povolení velitele Šafarčíka. [...] Žalují za všechny ty, kteří strávili léta na speciálním oddělení Borů, zvaném mezi mukly „Kreml“, kde za zdvojenými mřížemi a dvojnásobnými strážemi a poplašnými zařízeními žili lidé beze jména, kteří měli jen čísla a lidskou tvář a s nimiž nikdo bez trestu nesměl ani promluvit. [...] Žalují všechny za naprosto nedostatečné stravování v nejhroších letech 1950–1952, do odchodu špkt. Šafarčíka na vyšší místo na ministerstvu, za vyloučená období hladu, soustavného a vytrvalého, kdy kus chleba byl pro nás tím nejvzácnějším směnitelným produktem, za jehož směnu každý z nás riskoval nářez k korekci v „hotelu Brabec“. Žalují konečně za soustavný, promyšlený a surový psychologický útisk, vypočtený k lámání charakterů, psychově k donašečství, podlézavosti a zákeřnosti vůči stejně ubohým spoluvězňům, celou soustavu fines, vedoucí k rozbití kdysi šťastných manželství, kdy nakonec děti se nechtěly znát k svým otcům a manželky k manželům, se kterými prožily dlouhá léta spokojeného života před odsouzením. [...]⁹

na počátku padesátých let velmi rozsáhlý a zvláště vůči politickým vězňům nepřiměřeně tvrdý. Tyto tresty se často navzájem propojovaly. Celý systém byl stále více militarizován a často docházelo k šikanování politických vězňů (plnění pracovních povinností, vojenské vystupování, dokonalá úprava vězeňského obleku, čistota cel ad.).¹⁰

Hned na počátku roku 1949, jmenováním kpt. Františka Šafarčíka velitelem věznice, vzniklo v borské věznicí zcela izolované oddělení D1, které bylo i samotnými mukly označováno jako „Kreml“.¹¹ Sem byli umístováni především političtí vězni odsouzení Státním soudem k vysokým trestům. Určitě to souviselo s velkým nárůstem počtu politických vězňů od počátku roku 1949, kdy se mašinerie rozsudků Státního soudu rozjela naplno a do vězení přicházely i velmi známé osobnosti z řad veřejného života nebo lidé, kterých se komunistický režim obával i ve vězení (Heliodor Píka, Karel Janoušek, René Černý, Stanislav Broj, Karel Nigrín ad.). Represivní aparát komunistického režimu je chtěl oddělit od ostatních vězňů. Ale byli zde také umístěni lidé odsuzovaní jinými soudy (generál Rudolf Toussaint) a vězni, kteří na tyto vězeňské „prominenty“ měli donášet. Režim izolace od ostatních vězňů při jakékoliv činnosti (práce, strava, vycházky, návštěvy ad.) byl téměř dokonalý.

*Někdy koncem r. 1949 bylo vytvořeno zvláštní odd., tzv. D1. Upřesňuji, že toto muselo být utvořeno dřív, protože gen. Píka již na něm byl. Zde panoval zvláštní režim, mohli se v něm pohybovat jenom určití lidé a říkalo se mu též Kreml. K vypjaté atmosféře došlo snad i z toho důvodu, že političtí vězňové měli obavy, že kdyby k něčemu došlo, tak je všechny postřelí, a o tomto i mluvili. Tato verze se povídala i mezi námi dozorci.*¹²

S postupujícím časem byl režim ve vězeňských zařízeních stále tvrdší. Platí to i o Borech a zvláště o izolovaném oddělení. Jeho tehdejší velitelem byl Václav Trepka. V červnu roku 1949 byl v plzeňské věznicí popraven generál Heliodor Píka. Právě on se stal pro politické vězně důkazem, že to komunistický režim s likvidací svých nepřátel myslí skutečně vážně. Atmosféra nenávisti a neúcty k lidské osobnosti se stala základem jednání řady bachařů ve vztahu k politickým vězňům. Na druhé straně také uvnitř Sboru vězeňské stráže pracovali lidé, kteří se život politickým vězňům snažili trochu ulehčit. Vyřizovali jim vzkazy od rodin, informovali je o tom, co vysílal Hlas Ameriky, našli pro ně slova podpory.

Na přelomu čtyřicátých a padesátých let se stal velitelem tzv. kárného oddělení Václav Brabec. Přestože i podle tehdy platného vězeňského řádu S-4 a k němu platnému domácímu řádu bylo použití fyzického

- 9 ABS, f. Inspekce ministra vnitra A8, inv. j. 1478. Zpráva o prošetření stížnosti bývalých odsouzených osob na nesprávné zacházení ze strany příslušníků ve věznicí Plzeň-Bory v letech padesátých. Dopis MUDr. Miloslava Hladiše adresovaný Správě sboru nápravné výchovy 21. dubna 1968.
- 10 KÝR, Aleš: *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945–1955. Přehled základních předpisů*. Slezské muzeum, Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, Opava 2002.
- 11 Srovnej DVORÁKOVÁ, Zora: *Z letopisů třetího odboje*. Hřibál, Praha 1992, s. 94–103; HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*. Universum, Praha 1990, s. 238–239.
- 12 ABS, f. Inspekce ministra vnitra A8, inv. j. 1478. Zpráva o prošetření stížnosti bývalých odsouzených osob na nesprávné zacházení ze strany příslušníků ve věznicí Plzeň-Bory v letech padesátých. Protokol o výslechu svědka Josefa Tenka ze dne 6. května 1968.

Číslo listinné zprávy a příjmení	Stupeň	Trestný čin	Délka trestu
9411 Jan J. a. s. i. a.	vojín	1. 12. 1949 2. 10. 1950/23. 1951.	celoživotní
9435 Josef J. a. s. i. a.	vojín	1. 12. 1949 20. 10. 1951.	2 roky, 10 měsíců
9450 Stanislav S. a. s. i. a.	voják	1. 12. 1949 21. 10. 1951.	1 rok, 10 měsíců
9471 František F. a. s. i. a.	vojín	1. 12. 1949/23. 1951. 20. 10. 1951.	2 roky, 10 měsíců
9476 Antonín A. a. s. i. a.	vojín	1. 12. 1949 20. 10. 1951.	2 roky, 10 měsíců
9482 František F. a. s. i. a.	voják	1. 12. 1949	2 roky, 10 měsíců
9499 Václav V. a. s. i. a.	vojín	1. 12. 1949 20. 10. 1951.	2 roky, 10 měsíců
9500 Emil E. a. s. i. a.	voják	1. 12. 1949/23. 1951. 20. 10. 1951.	2 roky, 10 měsíců
9514 Rudolf R. a. s. i. a.	voják	1. 12. 1949 21. 10. 1951.	2 roky, 10 měsíců
9521 Josef J. a. s. i. a.	vojín	1. 12. 1949/23. 1951. 20. 10. 1951.	2 roky, 10 měsíců
9540 Benigna B. a. s. i. a.	vojín	1. 12. 1949/23. 1951. 20. 10. 1951.	2 roky, 10 měsíců
9547 Zdeněk Z. a. s. i. a.	voják	1. 12. 1949/23. 1951. 20. 10. 1951.	2 roky, 10 měsíců

Ukázka ze seznamu vojáků odsouzených Státním soudem a v roce 1949 vězněných na Borech

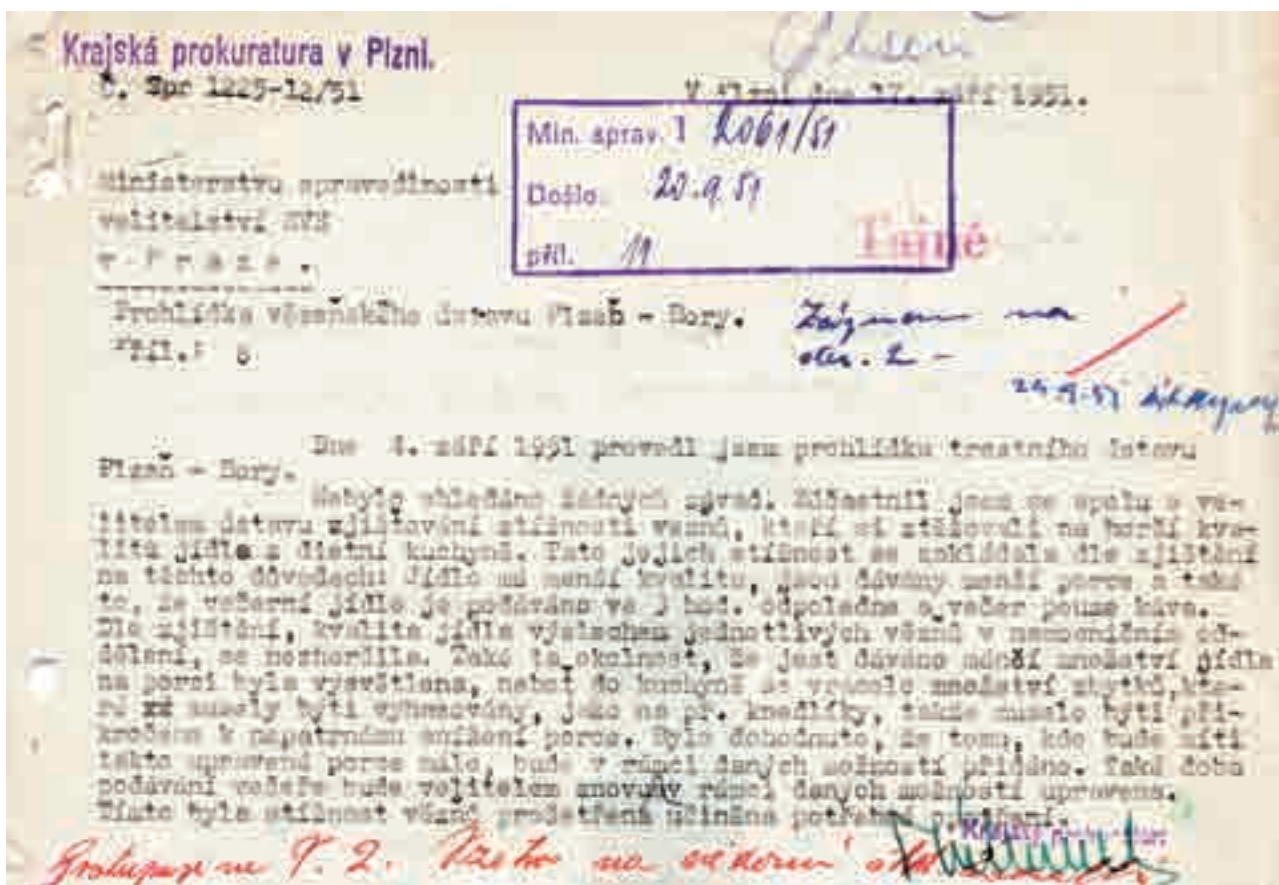
Foto: NA

Výňatek z usnesení Vojenské obvodové prokuratury Plzeň z 12. února 1969

Největší počet stížností na nezákonná jednání dozorců, jimiž měla být zvlášť hrubě porušována lidská důstojnost vězňů, byl podán na ty dozorce, kteří měli přístup na tzv. zvláštní oddělení, zejména do korekce, kde mělo být s vězni zacházeno zvlášť krutě, a to především v období od konce roku 1949 do konce října 1950, kdy velitelem tohoto oddělení byl dozorce Václav Brabec. [...] K použití fyzického násilí docházelo velmi často i bez jakékoliv záminky anebo proto, že si příslušní dozorcí našli takovou záminku za každou cenu. Často bylo odůvodňováno toto bití jako odplata za spáchaný čin nebo přestupek. Jedním ze způsobů týrání těchto vězňů bylo to, že museli být nuceni podle rozkazů dozorců buď neustále chodit na cele, anebo až do odvolání provádět dřepy. Když takový pokyn neplnili, byli za to trestáni bitím. Tak například svědek Alois Krejčířik uvádí, že byl v korekci nejprve zbitý Václavem Brabcem a brzy nato postupně dalšími dozorcí Václavem Valmem, Šimonem Šepíkem a Bedřichem Pečeným, přičemž záminkou k bití byla jeho odpověď na dotaz, zda byl bit. Když odpověděl, že byl zbitý, zbili ho za to, že obvinil křivě dozorce. Když odpověděl, že zbitý nebyl, byl zbit rovněž. [...] Svědek František Jilberk uvádí, že v době výkonu kázeňského trestu byl rovněž několikrát surově zbit velitelem korekce Václavem Brabcem, který mu při této příležitosti měl prorazit ušní bubínek. Někteří ze svědků uvádí dokonce i konkrétní data, kdy s nimi mělo být v korekci zacházeno zvlášť hrubě. Tak například svědek Miroslav Pečenka vypověděl, že si přesně pamatuje, že zvlášť surověmu nakládání byl podroben v korekci Václavem Brabcem dne 29. 3. 1950, kdy byl velmi citelně zbit, přičemž obvyklou dávkou tohoto dozorce mělo být 25 ran karabáčem. V téže době měl například Václav Brabec surově zbit i dalšího vězně Josefa Brykse, který již v roce 1956 upozornil orgány Inspekce ministerstva vnitra, že v březnu roku 1950 ho Brabec spolu s dalším dozorcem surově zbil dvakrát za to, že napsal závadný dopis, a že ho dále dvakrát v této době zbil i dozorce Václav Račko. [...] Podle tvrzení téměř všech svědků nedocházelo v trestním ústavu na Borech v té době k používání fyzického násilí jen při shora uvedených akcích nebo na shora uvedených úsecích, ale velmi často i při jiných příležitostech, takže vlastně bylo v té době běžným prostředkem, kterým byl zostřován výkon trestu. Tento režim měl trvat zejména v době, kdy se velitelem ústavu stal František Šafářik, který je často charakterizován jako sadista.¹³

13 ABS, f. Inspekce ministra vnitra A8, inv. j. 1478. Zpráva o prošetření stížnosti bývalých odsouzených osob na nesprávné zacházení ze strany příslušníků ve věznici Plzeň-Bory v letech padesátých. Srovnej HEJL, V.: Zpráva o organizovaném násilí, s. 246.

O konkrétních případech týrání vězňů na Borech se čtenář také může dozvědět z následující publikace: RAMBOUSEK, Otakar – GRUBER, Ladislav: Zpráva dokumentační komise K 231. 2. vydání. USA 1995, s. 15–25.

Informace o prohlídce věznic Plzeň-Bory krajským prokurátorem v roce 1951

Foto: NA

V době, kdy já jsem byl na Borech, bylo možno dozorce rozdělit do dvou skupin. První z nich byla ta, kterým jsme říkali Šafarčíkovi kluci a jež musím sám osobně hodnotit jako velmi sadistické osoby, které pravděpodobně v souhlasu s pokyny Šafarčíka se doslova vyzívaly na vězňích odsouzených Státními soudy. [...] Mohu říci naprosto jednoznačně a s plnou odpovědností, že jsem ošetřoval celou řadu zbitých vězňů, kde se jednalo o vyražené zuby, zlámaná žebra, perforace bubínků, otřes mozku, nepočítaje v tom hematomy či zranění, která zanechala železa, že se tedy jednalo skutečně o vězňe, kteří byli zbiti, a to mnohdy nejen rukou, ale i obušky nebo jako v případě Brabce bejkovci.¹⁴

násilí zakázáno, případ tohoto vězeňského dozorce svědčí o něčem jiném.

Od února roku 1950 přicházeli do výtípaných vězeňských zařízení, v nichž z velké části byli umístěni političtí vězni, pracovníci SVS pod krycími jmény. Většinou byli zařazeni na pozici zástupců náčelníka pro politické věci. Ale měli ještě jeden úkol: vybudovat agenturní síť mezi pracovníky SVS, zjistit, jaký kdo z nich má poměr ke komunistickému režimu, a sledovat, kteří z těch

přeživších „starých“ i nově příchozích dozorců spolupracují především s politickými vězni, pomáhají jim ve výkonu trestu, tzn. „škodí lidovědemokratické republice a staví se na stranu imperialismu“. Do věznic Plzeň-Bory přišel Evžen Stroin. Poměrně záhy si mezi příslušníky SVS i mezi odsouzenými vybudoval síť donašečů. Nebyl příliš oblíben ani u příslušníků SVS, ti se ho i báli. Tato atmosféra ničemu neprospěla. Podle mého názoru je to především Evžen Stroin a spolu s ním náčelník vězni-

14 ABS, f. Inspekce ministra vnitra A8, inv. j. 1478. Zpráva o prošetření stížnosti bývalých odsouzených osob na nesprávné zacházení ze strany příslušníků ve věznici Plzeň-Bory v letech padesátých. Protokol o výslechu svědka MUDr. Josefa Chvojky ze dne 7. června 1968.

Osoby spojované s násilím

Václav BRABEC, nar. 18. února 1920 v Merklíně, tehdejší okres Přeštice

Vychodil pět tříd obecných a čtyři třídy měšťanské, v letech 1935–1936 se učil obchodním příručím. V období druhé světové války pracoval jako pomocný dělník v plzeňské Škodovce. V květnu roku 1943 byl zatčen pro ilegální činnost. Další dva roky strávil v Plzni na Borech, v Terezíně a v koncentračním táboře Buchenwald: *V Buchenwaldu, kde jsem byl nejdéle, měli političtí vězňové samosprávu tábora v rukou a velkou roli v této samosprávě hráli komunisté, kteří již většinou byli vězňem od samé okupace. Právě tyto soudruzi se mě a všech nás věle ujali a pomohli nám v pracovním umístění. Po večerech, když bylo volno, vykládali nám tyto soudruzi o dějinách dělnického hnutí, o Sovětském svazu a seznamovali nás s politikou strany a s jejím posláním.* Do Komunistické strany Československa vstoupil v červenci roku 1945. Po válce pracoval jako jeřábník ve Škodových závodech v Plzni.

Václav Brabec byl přijat do služeb Sboru vězeňské stráže v červnu roku 1947 na pozici výpomocný dozorce vězňů při trestnici pro muže v Plzni. Hned po nástupu absolvoval pětíměsíční vojenský výcvik. V roce 1950 působil jako vedoucí oděvního skladu a velitel kárného oddělení (korekce).

S Václavem Brabcem byl zrušen služební poměr v květnu roku 1952. Rozsudkem nižšího vojenského soudu v Plzni mu byl uložen trest ztráty vojenské hodnosti a byl odsouzen k nepodmíněnému trestu čtyř měsíců za vyhýbání se služební povinnosti v souběhu se svémocným odloučením – opil se v hostinci a nenastoupil službu.

Již předtím byl opakovaně pro špatnou životosprávu (opilství) napomínán. V červenci roku 1951 se dva dny po sobě opil a tropil výtržnosti. Na základě toho byl odvolán z funkce velitele pracovního útvaru. V únoru roku 1952 byl velitelem oddílu SVS Trepkou kázeňsky potrestán sedmi dny prostého vězení, opět se opil a nenastoupil do práce. Jeho jméno je jedno z nejvíce skloňovaných ve spojení s fyzickým a psychickým násilím na počátku padesátých let ve věznicích v Plzni na Borech.

Václav LADMAN, nar. 17. února 1917 v Žákově, okr. Bílovice, v Plzeňském kraji

Vychodil pět tříd obecných, tři třídy měšťanské a v letech 1931–1934 se učil autosedlářem. Poté pracoval jako řidič. Členem Komunistické strany Československa se stal v květnu roku 1945.

Do SVS vstoupil v červenci roku 1947. Po dobu dvou let byl zařazen na různých odděleních a pracovištích plzeňské věznice jako dozorce vězňů. V roce 1949 absolvoval školu pro osvětové důstojníky v Litoměřicích a jako osvětový důstojník se vrátil do plzeňské věznice.

Od druhé poloviny roku 1949 působil jako zástupce velitele věznice. Tuto funkci vykonával do července roku 1951. Od července 1951 do dubna 1952 byl velitelem věznice v Plzni na Borech: *Souduh poručík Ladman prošel za dobu své služby v SVS několika důležitými úseky práce. Byl mimo jiné zástupcem velitele trestního ústavu Plzeň-Bory pro věci politické a po odvolání tohoto velitelstvím SVS byl ustanoven do této funkce s. Ladman. Dík jeho obětavé práci a velmi dobrému poměru ke všem příslušníkům je možno říci, že není lepšího kolektivu příslušníků SVS, jako byl v trestním ústavu Plzeň-Bory. Pro tyto své dobré vlastnosti byl soudruh Ladman vybrán a ustanoven do funkce krajského velitele, a to v dubnu 1952. Velmi dobře spolupracuje s KV KSČ a KV StB a s KV VB. Má velmi dobrý přehled o svých úkolech a ve své funkci si vede skutečně zodpovědně a všechny úkoly na něho kladené plní včas a důsledně. Se všemi problémy a nedostatky v kraji Plzeň se dovede vypořádat sám. Má velmi dobré vojenské vystupování a jest ukázněný.*

Ladman po půlročním působení ve funkci krajského velitele SVS odešel pracovat do Prahy na pozici zástupce náčelníka pro věci politické na Správě nápravných zařízení. V letech 1952–1953 byl zástupcem náčelníka pro VP (věci politické) na SNZ Praha. Od 1. listopadu 1953 do konce září 1955 působil ve funkci náčelníka KONZ České Budějovice.

Od září roku 1955 byl zástupcem náčelníka odboru NZ Praha pro řízení NPT v Příbrami. Od roku 1956 působil na různých pozicích uvnitř vnitroresortního vzdělávání příslušníků MV (např. náčelník školy VB ve Vojkově, náčelník školy VB a NZ ve Svatém Janu pod Skalou, náčelník školy MV Ostrov nad Ohří aj.).

V roce 1965 absolvoval Právnickou fakultu UK. V průběhu let 1950–1961 se v rámci ministerstva vnitra vypracoval až do hodnosti podplukovníka a stal se nositelem několika vyznamenání.

V rámci šetření nezákonností v plzeňské věznicích na počátku padesátých let, prováděného v letech 1968–1969, V. Ladman v roce 1969 odešel z pozice náčelníka SOŠ MV Ostrov nad Ohří – jedním z důvodů byla právě i jeho činnost v Plzni na Borech. Na počátku 70. let byl zařazen na pozici st. referenta specialisty 3. oddělení 4. odboru IV. správy FMV. Na konci února 1977 odešel do důchodu.

ce František Šafarčík, osvětový důstojník Václav Ladman a velitel Sboru vězeňské stráže pplk. JUDr. Milan Kloss, kdo iniciativně stál na počátku tzv. borského případu. Případ je v literatuře dobře zmapován.¹⁵ Podobně jako jiné velké politické procesy, kladl si i tento za cíl především zastrašit, a to zejména pracovníky justice a Sboru vězeňské stráže (podobně jako sportovce případ Bohumil Modrý a spol. aj.). Jednotlivé oddíly SVS z celé Československé republiky zasílaly rezoluce, v nichž odsuzovaly jednání dozorců Čenka Petelíka a jeho kolegů, kteří v některých případech pomohli politickým vězňům na Borech. Slibovaly čestné závazky, zvýšení třídní bdělosti atd. Tento mechanismus má celou řadu rysů shodných s celospolečenskou propagandou využitou i v politickém monstrprocesu s JUDr. Miladou Horákovou a spol.¹⁶

Právě co se týče podmínek pro uvěznění politické vězně, lze období od dubna roku 1949 do roku 1951 charakterizovat jako jedno z nejhrošších. Navíc v souvislosti s vyšetřováním tzv. protistátní skupiny Petelík a spol. nařídil velitel Sboru vězeňské

- 15 Naposledy BLAŽEK, Petr - KUBÁLEK, Michal: „Chtěl jsem mít svobodné zemědělce ve svobodné zemi“. Sedlák a politik Stanislav Broj. In: BLAŽEK, Petr - KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*. Česká zemědělská univerzita v Praze – Dokořán, Praha 2008, s. 156–183.
- PLACHÝ, Jiří: Major René Černý – zapomenutá oběť. In: *Securitas Imperii*, 12, Praha 2005, s. 209–226. DVOŘÁKOVÁ, Z., cit. dílo; HEJL, V., cit. dílo, s. 204, 302.
- 16 NA, f. SSNV-neuspoř., Borský případ 1950. Srovnej: FORMÁNKOVÁ, Pavlína: „Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem!“ In: *Paměť a dějiny*, roč. I, číslo 1 (2007), s. 20–41.

Osoby spojované s násilím

Evžen STROIN, nar. 11. září 1920 v Klučárkách, Mukačevo, Ukrajina

Vychodil pět tříd obecných a dvě třídy měšťanské školy v letech 1933–1939, pouze příležitostně pracoval v zemědělství, při stavbách a úpravách silnic, v lesnictví a na stavbách.

Členem KSČ se E. Stroin stal v červnu roku 1945.

Ještě předtím, po okupaci Podkarpatské Rusi, byl internován v Maďarsku. Podařilo se mu uprchnout a dostat se za svým bratrem do Čech. V letech 1940–1945 pracoval jako dělník v Baňské hutní ve Vamberku. Účastnil se partyzánského hnutí. V roce 1945 se stal jedním z dozorců v internačním táboře ve Vamberku. Člen Lidových milicí v době únorového převratu v roce 1948. Na základě náborové akce se přihlásil do Sboru vězeňské stráže – k 1. srpnu 1949 byl přijat k SVS Olomouc. Absolvoval vstupní kurz v Řepích u Prahy.

Ve vlastním životopise v roce 1954 napsal: Po skončení této školy [kurz v Řepích] jsem byl vyslán na zvláštní úkol velitelem sboru a ministrem Dr. Čepičkou do trestního ústavu Plzeň-Bory. Za krátkou dobu působení v trestním ústavě jsem byl pověřen funkcí jako zástupce vedoucího oddílu pro politickou práci a v této funkci jsem setrval asi osm měsíců. Za svého působení u tamního oddílu jsem odhalil protistátní skupinu zrádců v řadách příslušníků, za kterou jsem byl odměněn mimořádným povýšením z mladšího strážmistra na strážmistra. Po odchodu z funkce na vlastní žádost působil Evžen Stroin krátkou dobu v Praze a poté se vrátil do Olomouce.

Stal se z něj řidič motorových vozidel při KS MV v Olomouci. V době pražského jara v roce 1968 byl Evžen Stroin jedním z těch, koho bývalí političtí vězni obviňovali z násilí a teroru. Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy se iniciativně zapojil do spolupráce s okupanty.

Václav TREPKA, nar. 28. září 1919 v Obytcích u Klatov

Vychodil pět tříd obecných a tři třídy měšťanské školy. Vyučil se v Klatovech zedníkem, v oboru působil až do roku 1942. V tomto roce byl zatčen gestapem, protože ho někdo udal za poslech zahraničního rozhlasu a rozšiřování ilegálních tiskovin. V březnu roku 1943 byl odsouzen k pěti letům vězení. Prošel několika věznicemi v Německu. Díky blízcím se konci války byl z vězení 24. dubna 1945 propuštěn.

Členem komunistické strany se stal v červenci roku 1945 a v srpnu téhož roku vstoupil do služeb SVS. Až do roku 1951 působil ve funkci strážného ve věznicí Plzeň-Bory, poté krátkou dobu pracoval u stanice SVS Ostrov – oddíl, který působil v uranových trestaneckých pracovních táborech na Jáchymovsku a Hornoslavkovsku. Od 1. srpna 1951 do 30. dubna 1952 působil ve funkci zástupce náčelníka věznice Plzeň-Bory a od této doby do konce září 1952 byl jejím náčelníkem. Poté pracoval na pozici náčelníka KONZ Plzeň. V období pražského jara byl na základě množství obvinění a následného šetření ze strany vojenské prokuratury a inspekce ministerstva spravedlnosti odvolán z funkce náčelníka věznice Plzeň-Bory.

stráže pplk. JUDr. Milan Kloss další zpřísnění režimu (zákaz vycházek, zákaz návštěv, zákaz korespondence). Bylo zavedeno tzv. zkrácené trestní řízení, kdy se provinění věz-

ně okamžitě trestalo bez jakéhokoliv přezkoumávání. Vydávání trestní dávky stravy mohl nařídít kterýkoliv příslušník SVS.¹⁷ Tato nařízení byla v rozporu i s tehdy platnými předpi-

sy, ale tím si nikdo hlavu příliš nelámá. Všichni příslušníci SVS, kteří se podíleli na uplatňování nezákonných prostředků v praxi, nesou za své jednání plnou zodpovědnost. Protiprávní opatření byla zrušena až po několika měsících. Tehdy byli hodnoceni především podle toho, kolik návrhů na potrestání vězňů předložili. Na druhé straně není vyloučeno, že pokud by se někdo z příslušníků SVS vzepřel, čekal by jej osud podobný tomu Petelíkovi. V tehdejší jazyce komunistické moci se tomu říkalo „boj proti alibismu ve službě“. Na jaře a v létě roku 1950 došlo také k velkým personálním obměnám ve stavu SVS ve věznicí v Plzni na Borech.

EPILOG

V letech 1968–1969 šetřila případy fyzického násilí a nezákonností páchaných v letech 1949–1952 v plzeňské věznicí vojenská obvodová prokuratura v Plzni a také komise náčelníka správy SNV. Z trestněprávního hlediska byly případy již po pěti, resp. deseti letech po smutných událostech promlčeny a trestní stíhání zastaveno. Z osob, které ještě v roce 1968 pracovaly v SNV, byl náčelník plzeňské věznice pplk. Václav Trepka odvolán z funkce, mjr. František Šafarčík (tehdy zaměstnan ve věznicí č. 2 v Praze na Pankráci) propuštěn ze služeb SNV a další z velmi skloňovaných jmen v souvislosti s událostmi let 1949 až 1952 Šimon Šepík odvolán z funkce referenta režimu ve věznicí v Plzni na Borech. Trepka i Šepík mohli nadále zůstat v SNV, ale neměli přijít do přímého kontaktu s odsouzenými. Jen pro úplnost budiž řečeno, že podobné izolované oddělení jako „Kreml“ bylo v borské věznicí vybudováno i v první polovině sedmdesátých let 20. století. pd

17 ABS, f. Inspekce ministra vnitra A8, inv. j. 328. Vyjádření mjr. Františka Šafarčíka.